

РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПОТЕНЦІАЛ КУЛЬТУРНОГО РОЗМАЇТТЯ

Розумна Оксана Петрівна,
кандидат філософських наук

У статті визначено, що дослідження регіональної ідентичності в контексті парадигми культурного розмаїття запобігає протиставленню різних регіонів України. Обґрунтовано значущість регіональної ідентичності як чинника соціально-культурних процесів, необхідність його врахування в науковому дискурсі та в реалізації державної політики. Простежено зв'язок регіональної ідентичності з культурною пам'яттю, творчістю, культурними практиками.

Ключові слова: регіональна ідентичність, культурне розмаїття, українська провінція, національний культурний простір.

Rozumna Oksana

REGIONAL IDENTITY IN UKRAINE: POTENTIAL OF CULTURAL DIVERSITY

The research of regional identity in the context of the paradigm of cultural diversity is needed to prevent the opposition of various regions of Ukraine. The significance of regional identity as a factor of socio-cultural processes, the need to consider it in scientific discourse and in the implementation of state policy is justified. The link of the regional identity with cultural memory, creativity, cultural practices is traced.

Keywords: regional identity, cultural diversity, Ukrainian province, National cultural space.

«...людина не може мислити,
не розставляючи певні образи
на відбитому назавжди
в мозку ландшафті».

Тарас Прохасько

Український культурний ландшафт представлений такою ознакою європейського культурного розвитку, як розмаїтість. Культурне розмаїття (різноманіття, *diversity*) нині визнається однією із найвищих цінностей людства, що включає традиції і спадковість, виступає рушійною силою сталого розвитку різних соціальних груп – від місцевих громад до націй [1].

Традиційно культурне розмаїття в Україні розуміли виключно як розмаїття етносів, що проживають на її теренах. Дискусійними були й залишаються проблеми захисту мов, права на здобуття ними освіти, захисту інтересів через представництво в органах влади. Визнання культурного розмаїття як чинника формування регіональної ідентичності також є надзвичайно дискусійним питанням. Ця тема вважається

«небезпечною» через певні ризики, у тому числі виникнення конфліктів та федералізації країни. Але не менш небезпечно уникати її «проговорювання», зважаючи на ризик імітації образу культурної монолітності. Уявна культурна монолітність є перешкодою для впровадження адекватної державної політики, вона ігнорує культурне розмаїття та регіональну ідентичність. Україна має достатньо негативного досвіду нехтування культурними особливостями регіонів, ігнорування їх специфічного соціокультурного середовища. Наслідком цього стало культурне відчуження деяких територій на сході держави, культурна, а згодом і військова агресія Російської Федерації на сході України та в Криму.

Питання регіональної ідентичності належить до кола тих проблем, які варто розглядати через концепт культурного

розмаїття. Зокрема, так воно постає у дослідженнях С. Рокана [2], Ф. Броделя («Ідентичність Франції») [3], М. Рябчука («Дві України: реальні межі, віртуальні війни») [4], Л. Нагорної («Регіональна ідентичність: український контекст») [5], праця Я. Грицака, присвячених ідентичностям Львова та Донецька [6].

Регіональна ідентичність у контексті культурного розмаїття для України є темою особливо актуальною. Адже українські регіони, як історико-культурні, так і адміністративні, тривалий час перебуваючи у складі СРСР, страждали від політики централізації, своєрідного «вирівнювання». Колорит різних куточків великої країни спотворювався створеним пропагандою «загальним образом», відчуженим від реального місця і сфальсифікованим. Радянська адміністративна система вплинула на формування негативного образу регіональної культури як провінційної, у першу чергу, через політику централізації, яка вимагала відтворення спільних із центром рис у кожній місцевості. Простір поділявся за адміністративним принципом, тоді як культурні, природні, соціальні, економічні особливості ігнорувалися. Досі залишається помітним такий рудимент радянської імперії, як «голографічність» культурного ландшафту, відтворення «цілого» у кожній з його частин. Свого часу це і сформувало культурну «монотонність» різних територій.

Подібним чином дослідники Стайн Рокан і Дерек В. Уїрвін тлумачать феномен культурної уніфікації різних європейських територій в історичному зрізі, пов'язуючи його з династичною експансією, коли центр, встановивши кордони нових завойованих земель, намагався добитися домінування шляхом як адміністративного контролю, так і заходами політики культурної стандартизації, створюючи із розмаїття єдність [2, 124].

Дослідник ідентичності Франції Фернан Бродель називає перший розділ першої книги своєї фундаментальної праці «Нехай Франція зветься різноманіттям», намагаючись реабілітувати культурне, соціальне, економічне розмаїття різних

куточків країни після тривалої політики асиміляції [3].

В Україні поняття територіальної ідентичності довго лишалося умовним через відсутність державності, нечіткість і мінливість кордонів, міфологізацію минулого. У дискусіях на тему регіонів переважали прибічники теорії «двох Україн», Східної та Західної, з наголосом на «протилежності» їх ідентичностей. Такі порівняння, безумовно, шкодили адекватному сприйняттю культурного розмаїття та використовувалися для розпалювання конфліктів усередині суспільства.

Як зазначає українська дослідниця Лариса Нагорна, авторка фундаментальної праці з проблем регіональної ідентичності, поняттю «територіальна ідентичність» не дуже щастило в багатьох вибудованих дослідниками схемах. Зокрема, російська гуманітарна наука розглядає регіональну ідентичність як елемент соціальної або ж варіант етнічної (субетнічної) ідентичності. Лариса Нагорна, зазначаючи, що «поняттям «територіальна ідентичність» охоплюється комплекс ідентифікацій, які мають у своїй основі просторові ознаки», простежує у відповідному комплексі кілька рівнів: «макрорегіональний, національний, етнічний, регіональний, локальний» звертаючи увагу на ієрархічність самоідентифікації з територією [5, 43].

Територія як джерело самоідентифікації відіграє помітну роль саме в сучасному світі, коли тенденція детериторізації (наслідок міграції до столиці мешканців із регіонів, домінування міської індустріальної культури) змінюється на ретериторізацію (відновлення зв'язків з локальними середовищами, втраченими за індустріальної доби) [5, 45].

У ході дискусій щодо провінційної культури, яка є основою культури різних українських регіонів, виробилося два міфи. На жаль, вони існують не лише у площині наукових дискусій, але й у масовій свідомості.

Першим міфом є твердження про «дві України». Дискусії щодо регіональних ідентичностей в Україні точилися

переважно навколо ментального роздвоєння українців на східняків і галичан. Водночас бракувало аналізу культурних особливостей у межах східних областей, тієї ж Донеччини чи Луганщини. Так ви-малювалися два культурні полюси, майже протилежні за своїми культурними потребами і виробленими культурними смислами. Зокрема, у текстах багатьох наших публічних мовців домінував образ ущербної східної України: «Чим далі на захід, тим поступ советизації менш помітний: менше отруйних димів і промислового сміття, менше потворних споруд у стилі сталінського «репресансу», менше макабричних пам'ятників вождів і вулиць та площ його імені» [4]. Згодом ця дискусія буде відкорельована Ярославом Грицаком: «Були дві сили, зацікавлені, щоб Донецьк і Львів знову опинилися в стані холодної війни. З одного боку, це українські «філологічні» націоналісти: для них визнати українськість Донецька означало погодитися на російськомовність як певну норму, а це їм гірше ножа в серці. З іншого боку, була ельцинська Москва, яка регулярно робила заяви про можливості перегляду українсько-російського кордону, погрожувала «перекрити краник» тощо» [6, 29].

Сприйняття такої, поділеної навпіл культурними та соціальними суперечностями, України, створювало бар'єри для сприйняття і формування регіональної ідентичності, вульгаризувало, спрощувало розуміння культурного розмаїття, суперечило визнанню унікальності кожного з регіонів. Хоча сутність культурних процесів, їх креативний та прогностичний потенціали, апріорно спростовують поділ мешканців України на ментально протилежних. Мистецтво відображає багатоманіття української культури, можливості існування кількох країн у межах однієї великої країни, але лише в сенсі їх розмаїття, культурного багатства і внеску кожної окремої маленької людини і її міста або села до спільного розвитку.

Місцевий колорит є невичерпним джерелом творчості. Говірки, природа і екологія, соціальні типи і промисло-

вість – з них народжуються сюжети творів Тараса Прохаська, Сергія Жадана, Наталки Сняданко, Олеса Уляненка, Костя Москальця, Юрія Винничука. Теми певної місцевості у літературі є все більше популярними. У сучасників зростає інтерес до жанру біографії або автобіографії в художній літературі, де важать місце і час, впливаючи на особистість, на її світогляд, діяльність і поведінку.

Міста і місцевості становлять великий інтерес для сучасного кіномистецтва. Кінематографісти наголошують на особливому інтересі європейської кіносільноти до нашої країни з огляду на розмаїття присутніх в Україні кінолокацій, досі незайманих куточків дикої природи, ансамблів національної архітектури, урбаністичних пейзажів і промислових зон [7].

Розмаїття регіональної культури формує розмаїття культурних смислів, які у свою чергу впливають на формування різних регіональних ідентичностей. Цим пояснюється багатство сюжетів, матеріалів, засобів вираження, жанрів творчої діяльності в українській культурі. Розмаїття помітна як в історичному зрізі, так і в сучасних умовах. Актуальна культура, що формується на базі провінційних творчих кластерів, на місцевих творчих майданчиках, фестивалях, розвивається як на основі традиційної культури, так і в умовах сучасних змін. Поняття «провінції», що відображає яскраве соціокультурне явище, сприяє розумінню адекватності запитів культури у регіонах, її прив'язаності до місцевих проблем.

Феномен української провінції дозволяє визнати впливовість територіальної, зокрема, регіональної ідентичності на основні соціальні і культурні процеси. Культурні події, як і розвиток малих і великих провінційних осередків важко узагальнювати, їх неодмінно слід бодай раз у житті відвідати, щоб надалі розуміти сенс і колорит місцевих подій, знакових у масштабі цілої країни. Ментальність автохтонів, історія, клімат, ландшафт, прив'язані як до конкретної людської долі, так і до громади, є основ-

ним змістом цих подій, вдало озвучені письменником: «...кожній людині потрібно до найменших деталей знати дватри якісь ландшафти. Цих конкретних ландшафтів досить, щоб могли думати. Бо людина не може мислити, не розставляючи певні образи на відбитому назавжди в мозку ландшафті» – так Тарас Прохасько художньо осмислює вплив місця на особистість і її ментальні особливості [8, 12]. Герої певного місця, реальні та міфічні персонажі, що увійшли до картини світу його мешканців, вплинули через перекази й історію на культурну пам'ять, сформувавши місцевий культурний код.

Тому другим «міфом», який слід спростувати, є міф про столичну, самодостатню, унікальну, свідому культуру та культуру провінційну, вторинну і неартістичну, і про провінціалізм як тип свідомості. Цей міф підтримувався мейнстрімом українського інтелектуального середовища, звучав у виступах Юрія Шевельова, Оксани Забужко та інших непересічних діячів [9]. Його джерелом є боротьба з постколоніальним комплексом неповноцінності.

Самоусвідомлення провінції, регіону є передумовою їх самовизначення, ідентифікації. Це самоусвідомлення у свою чергу залежить як від соціально-економічного розвитку конкретного населеного пункту, так і від сформованості попиту на культурний продукт та його задоволення. Малі міста апріорно є ідеальними локаціями для створення культурних кластерів. Це сприяє зміні статусу провінції, що очікувано приведе до наступних позитивних змін у культурному та економічному житті цілої держави. На часі – потреба більш об'єктивного розгляду регіонів як провінції, вихід за межі її суто психологічного розуміння і повернення до історико-географічного, намагання відштовхнутися від бінарної опозиції «центр – периферія» і подивитися на неї як на явище самодостатнє, окреслити сутність провінції і її цінність для культури української і навіть європейської, розглядаючи її як предмет дослідження культури пам'яті.

Ракурс проблеми провінції як розмаїття передбачає повернення до її історико-географічного розуміння. Провінція – це простір, соціум якого сформувався історично, отже, має обов'язкові історичні і культурні маркери. Іноді це місця, наповнені більше минулим, ніж теперішнім. Так, на думку Л. Нагорної «Хтось шукає в минулому ознаки «втраченого раю», для когось стократ важливіше воскресити в суспільній пам'яті шокуючий, травматичний досвід» [10, 194]. Темпоральний аспект дослідження провінції є вагомою складовою вивчення регіональної ідентичності, оскільки формування останньої залежить від культурної пам'яті. Рецепцію проекту П. Нора, засновника концепції «місць пам'яті», зустрічаємо у Лариси Нагорної, вона розуміє її не лише як «метафоризацію звичного поняття», а як «початок нового етапу як у сфері історіографічного осмислення спадщини, так і у царині культурної пам'яті» [10, 194].

Такі аспекти культури пам'ятання, як місця пам'яті, розглядати поза феноменом української провінції неможливо. Культурна пам'ять працює з культурними смислами, з одного боку, транслюючи їх, а з іншого – актуалізуючи. Пункти фіксації культурної пам'яті, так звані місця пам'яті за А. Ассманом, зосереджені у провінції. Самі малі міста, з яких сформований список історичних міст України [11]), є цими пунктами фіксації культурної пам'яті. Важливо, що знання і досвіди, трансльовані культурною пам'яттю, тісно пов'язані із сучасністю. Невеликі населені пункти, які ми можемо назвати провінцією, протиставляючи їх традиції і консерватизм мейнстріму столиці, є втіленням неперервності часу, місцями, де історія пульсує в легендах і родинних переказах.

Поняття культурного розмаїття, регіональної ідентичності та провінційної культури міцно пов'язані між собою. На жаль, переваги цього зв'язку досі не досліджувалися, а також не використовувалися у політиці. Візія розвитку культури в Україні на найближчий час визначає її як поле взаємодії розмаїтих ідентич-

ностей, у тому числі регіональних [12]. Саме концепт культурного розмаїття, який визнає перспективи за таким розвитком, дозволяє відійти від ризикованої та дискредитованої системи державної уніфікації, централізації, зміцнення авторитету держави шляхом повернення до уніфікованої системи культурних цінностей. Україна зацікавлена підкреслювати регіональне розмаїття як джерело розвитку національної культури, спосіб її залучення до європейського ринку культурних послуг.

Перспективним напрямком стратегування культурної політики в Україні

є дослідження регіональних ідентичностей. Особливо це стосується досліджень, об'єктами яких є регіони сходу та заходу України, що тривалий час протиставлялися, креативні кластери у всіх регіонах держави, аналіз їх можливостей взаємодіяти та впливати на формування національного культурного простору. Практичним результатом таких досліджень має бути створення культурної мапи України, яка віртуально інтегрує національний культурний простір, акцентуючи на важливості для нього кожного населеного пункту і його культурного потенціалу.

Список використаних джерел

1. *Конвенція* про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження / ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_008
2. Роккан С., Уирвін Д. В. Політика територіальної ідентичності. Исследования по европейскому регионализму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politzone.in.ua/index.php?id=457>
3. *Бродель Ш.* Ідентичність Франції / Ш. Бродель. – К., 2013. – Книга 1. – 368 с.
4. *Рябчук М.* Дві України : реальні межі, віртуальні війни / М. Рябчук. – К. : Критика, 2003. – 335 с
5. *Нагорна Л.* Регіональна ідентичність : український контекст. – К., 2008. – 405 с.
6. *Грицак Я.* Історія двох міст : Львів і Донецьк у порівняльній перспективі / Я. Грицак. // Україна модерна. – Ч. 12 (2). – Київ-Львів, 2007. – с. 27–60.
7. *Трегуб Г.* Бучак на Канівщині : легендарна кінолокація [Електронний ресурс]. / Г. Трегуб. – Режим доступу: <http://screenplay.com.ua/articles/?id=716>
8. *Прохасько Т.* FM Галичина / Т. Прохасько. – Івано-Франківськ, 2010. – 52 с.
9. *Шевельов Ю.* Москва, Маросейка. // Шевельов Ю. Триптих про призначення України. – Харків, 2013. – 96 с. – С. 10–18.
10. *Нагорна Л.* Історична культура : концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. / Л. Нагорна. – К. : 2014. – 382 с.
11. *Про затвердження* Списку історичних населених місць України : постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF>
12. *Дорожня карта проекту* Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culture2025.org.ua/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0/>

References

1. *Konventsiiia pro okhoronu ta zaokhochennia rozmaittia form kulturnoho samovyrazhennia* UNESCO [Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Self-Expressions UNESCO]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/952_008 [in Ukrainian].
2. Rokkan, S., Uirvin, D. V. *Politika territorialnoi identichnosti. Issledovaniya po evropeyskomu rehionalizmu.* [Policy of territorial identity. Studies on European regionalism]. Retrieved from <http://politzone.in.ua/index.php?id=457> [in Russian].
3. *Brodel, Sh. (2013) Identychnist Frantsiy.* [Identity of France]. Vol 1. – Kyiv: Zhupansky Publisher [in Ukrainian].
4. *Ryabchuk, M. (2003). Dvi Ukrainy: realny mezhy, virtualni viyny.* [Two Ukraines: real bounds, virtual wars]. Kyiv, Krytyka [in Ukrainian].
5. *Nahorna, L. (2008). Rehionalna identychnist: ukrainskys context.* [Regional identity: Ukrainian context]. Kyiv, IPIEND [in Ukrainian].
6. *Hrytsak, Y. (2007). Istoria dvoh mist: Lviv i Donetsk u porivnyalnyi perspektyvi* [History of two cities: Lviv and Donetsk in comparative prospect] Kyiv-Lviv, Ukraina moderna. – Ch.12 (2) [in Ukrainian].
7. *Trehub, H. Buchak na Kanivshchyni: lehendarna kinolokatziya.* [Bouchack in Kaniv region: legendary cinema location]. Retrieved from: <http://screenplay.com.ua/articles/?id=716> [in Ukrainian].

8. Prohasko, T. (2010). *FM Halychyna*. [FM Galychyna]. Ivano-Frankivsk: Lileya NB [in Ukrainian].
9. Shevelyov, Y. (2013). *Moskva, Maroseyka // Triptych about appointment of Ukraine*. Kharkiv: Publisher Savchuk O. O. [in Ukrainian].
10. Nahorna, L. (2014). *Istorychna kultura: kontsept, informatsiyniy resurs, reflektivnyi potentsial*. [Historical culture: concept, informational resource, reflective potential]. Kyiv.: Kyiv, IPIEND [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennya Spysku istorychnykh naselenykh mistz Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.07.2001 r. # 878 [Resolution of the Kabinet of Ministry of Ukraine «On approval of the List of Historical Settlements of Ukraine»]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF> [in Ukrainian].
12. Dorozhnya karta proektu Kultura 2025. Dovichstrokova natsionalna kulturna stratehiya. [Road map of the project Culture 2025. Long-term national cultural strategy]. Retrieved from <http://culture2025.org.ua/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0/> [in Ukrainian].